

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 3 december 2023

Nu kies dan het leven

Alex van Heusden

Terugkeer uit de ballingschap - daarover gaat het in de voorgelezen passage uit het boek *Dit zijn de woorden*. Zoals we hebben gehoord (Deuteronomium 30:5):

JHWH, jouw God, zal jou voeren naar het land
dat jouw vaders hebben beërfd
en dat jij ook zult beërven,
hij zal jou goed doen,
jouw talrijker maken dan je vaders.

Zo wordt gesproken tot het volk in ballingschap, aan de stromen van Babel. Ze kunnen terug, terug naar het land dat hun, bijbels gesproken, 'gegeven' is.

Zo hebben veel Joden het beleefd toen op 14 mei 1948 door David Ben Goerion de staat Israël werd uitgeroepen. Vestiging in Israël was voor hen zoveel als een thuiskomst - in een land dat in zogeheten 'bijbelse tijden' door hun zeer verre voorouders werd bewoond en waarop zij meenden recht te hebben.

Het was ook een eeuwenoud verlangen dat ritueel besloten ligt in deze wens, uitgesproken aan het slot van de Seder-avond: *sjana haba biroesjalajiem*, 'volgend jaar in Jeruzalem'. Maar toen tegen het einde van de negentiende eeuw het zionisme opkwam, het streven naar een 'nationaal thuis' voor alle Joden in Palestina, als antwoord op het almaar meer om zich heen grijpende antisemitisme in Europa, vond dat onder lang niet alle Joden even grote weerklank. Joden in Duitsland bijvoorbeeld beschouwden zich allereerst als Duitsers en sommigen zelfs helemaal niet als Joden. In een verhuizing naar zo'n primitief stuk grond waar het ook nog veel te heet is, hadden zij geen trek. Ook onder orthodoxe Joden waren tal van anti-zionisten te vinden. Het zionisme was voor hen geen antwoord op de almaar verslechterende situatie van de Joden in Duitsland. Het zionisme zet aan tot verdergaande secularisatie, zo meenden zij. Het zou een atheïstisch Jodendom in de hand werken.

Na de Tweede Wereldoorlog, dus ook na de Shoah, de moord op de zes miljoen, kreeg het streven naar een eigen staat een nieuwe dynamiek. Vele overlevenden wensten een nieuw bestaan op te bouwen in Palestina - toen Brits mandaatgebied. Niet enkel gevoelens van schuld en schaamte over die gruwelijke uitkomst van eeuwen antisemitisme hebben geleid tot de stichting van de staat Israël, het was ook een uitgelezen mogelijkheid om een westerse voorpost in de Arabische wereld te planten. Geopolitiek noemen we dat. En hoe dat in zijn werk gaat, zien we als Europa en Amerika zeggen dat Israël hun 'onvoorwaardelijke steun' heeft; en als zij eerst meegaan in de anti-Palestijnse retoriek van Netanyahu en de zijnen, alvorens te vragen de mensen in Gaza zoveel mogelijk te ontzien. Daar is geen sprake van, zo is gebleken. Israël is een nietsontziende vergeldingsoorlog begonnen, in reactie op de nietsontziende terreur van Hamas op zaterdag 7 oktober. Er is nu een gevechtspauze, gegijzelden worden vrijgelaten, gelukkig, onder wie de achttienjarige Ofir Engel. Maar wat daarna?

De staat Israël is ruim vijfenzeventig jaar geleden in het leven geroepen onder de paraplu van een ideologie die de bijbel laat buikspreken enkel ten gunste van de staat Israël en het Joodse

volk, en ten koste is gegaan van de mensen die het zogeheten 'heilige land' al sinds eeuwen bewonen.

Ergens diep in ons onderbewuste is het voor ons, westerlingen, Nederlanders, Europeanen, volstrekt vanzelfsprekend dat het Joodse volk een thuishaven heeft in het land Israël - want daar horen zij ook te zijn, daar hebben zij recht op, zo staat het toch in de bijbel: het 'beloofde land', gegeven aan het Joodse volk, eens en voorgoed. En die anderen: die zijn daar wel, de Palestijnen, maar niet vanzelfsprekend; hun is het land niet 'beloofd' en niet 'gegeven'. Bovendien: het zijn geen Joden, maar moslims. Dat laatste is niet helemaal waar: onder de Palestijnen bevinden zich ook christenen, die behoren tot verschillende kerken.

Een van die christelijke Palestijnen is Mitri Raheb, lutheraans predikant in Betlehem. In een van zijn boeken schrijft hij over een ontmoeting die hij had met een Amerikaanse vrouw. Ze zegt hem: 'Ik begrijp niet waarom Israël zich niet houdt aan de bijbel. God heeft hun toch heel duidelijk gezegd om "zorg te dragen voor de vreemdelingen".'

Zo staat het inderdaad in de bijbel, op verschillende plaatsen in de vijf boeken van Mozes, de Thora. Het antwoord van Mitri Raheb?¹

Dit is precies het probleem. Want de belangrijkste vraag luidt: wie is hier de vreemdeling? Ben ik dat, de Palestijn, in dit land geboren, wiens voorouders hier eeuwenlang leefden; of zijn het de Israëlische kolonisten, geïmporteerd uit Rusland en Ethiopië om een Joodse demografische meerderheid over de Arabische bevolking te verzekeren? Ik ben niet de vreemdeling hier! En mijn volk is dat ook niet! Wij behoren meer tot dit land dan wie ook. Wij werden tot vreemdelingen gemaakt.

In Nederland hebben de protestantse kerken zich 'onopgeefbaar' verbonden verklaard met het Joodse volk. Zo luidt het eerste gebod van christelijke theologie rond Israël: 'Jij zult nooit opgeven je verbondenheid met het Joodse volk.'

Het is een wonderlijk fenomeen, die onopgeefbare verbondenheid met het Joodse volk. Want onmiddellijk rijst de vraag: ben je dan, als christelijke kerken, ook onopgeefbaar verbonden met de staat Israël, *for better and for worse*? Kan het een wel zonder het ander?

De christelijke ondersteuning van het Joodse volk heeft geleid tot ondersteuning van de staat Israël en zo tot indirecte repressie van de Palestijnen. Zo wordt het althans verstaan - ook door christelijke Palestijnen, zoals Mitri Raheb. Het is wel duidelijk dat hier (bijbelse) theologie, politieke ideologie en gevoelens van schuld en schaamte met elkaar verstrengeld zijn geraakt. Er is veel dat moet worden veranderd. Daar is niets minder voor nodig dan een vorm van 'beking', een transformatie in ons denken, ons aanvoelen, en een reorganisatie van ons geheugen. Ook ons door de bijbel gevormde geheugen. We kunnen die oude teksten niet zomaar overplanten naar hier en nu. We kunnen de bijbel niet lezen als een akte van vastgoed, bestemd voor één, enkel volk. Dus moeten we de bijbel anders gaan lezen.

Het maken van een hermeneutische draai als het gaat om de uitleg van de bijbel, het verstaan van die oude bibliotheek, is een grote vereiste, een opdracht als een levenswerk.

Wat staat ons te doen, ons mensen? Oog in oog met conflicthaarden op zoveel plaatsen in deze wereld - niet enkel in Israël en Gaza. En wat er gebeurt in dit land. Joden voelen zich

---

¹ Mitri Raheb 2014: *Faith in the Face of Empire. The Bible through Palestinian Eyes*. Orbis Books: Maryknoll/New York, p. 37.

onveilig. Moslimhaat ligt voortdurend op de loer. Je mag extreemrechtse eisen in de koelkast doen of in de vriezer - maar daar worden ze bewaard, ze verdwijnen niet.

Wat we zien, niet in het minst via sociale media, is hoe taal mensen kan wegzetten. Hen bedreigen. Hen diskwalificeren. Apart stellen. In een uitzonderingstoestand manoeuvreren. 'Wij' tegenover 'zij'. Misschien is dat wel de grote 'erfzonde' van de mensheid op aarde. Kwalificeren om onderscheid te maken en daar een waardering aan verbinden. Dat gebeurt op allerlei niveaus, in de persoonlijke én institutionele sfeer. Religies maken zich daaraan evenzeer schuldig als totalitaire ideologieën.

En dus moeten wij onze stemmen blijven verheffen uit protest tegen het stichten van diskwalificaties, het oprichten van scheidsmuren, hoe 'wij' komen te staan tegenover 'zij'.

Want wat betekent dat, scheidsmuren afbreken? Dat betekent: je inleven in andere mensen. Je had ook ergens anders geboren kunnen zijn, in een ander deel van de wereld, zonder al te veel levenskansen. Je had een vluchteling kunnen zijn, in een kamp zo groot als een stad vol schamele, lekkende tenten. Je had kunnen leven in een oorlogsgebied - in Oekraïne, in Gaza.

Het wil ons maar niet lukken scheidsmuren af te breken, grenzen te overschrijden, huidskleur te negeren - kortom, anderen te ontmoeten als mensen; mensen zoals wij. Waarom lukt dat niet? Waarom ook in onze eigen samenleving zo mondjesmaat? Eerder minder dan meer.

In de Talmoed, dat ontzagwekkende rabbijnse getuigenis van ononderbroken omgang met Thora en Traditie, wordt ons geleerd tot welke verantwoordelijkheid wij mensen allen zijn geroepen, omdat wij één mensheid zijn, in onderlinge verbondenheid, en elkanders hoeders. Die passage luidt (Babylonische Talmoed, traktaat Sjabbat 54b):

Ieder die de mogelijkheid heeft te protesteren tegen de mensen in zijn huis, en niet protesteert, die wordt voor de mensen in zijn huis aansprakelijk gesteld. Ieder die de mogelijkheid heeft te protesteren tegen de mensen in zijn stad, en niet protesteert, die wordt voor de mensen in zijn stad aansprakelijk gesteld. Ieder die de mogelijkheid heeft te protesteren tegen de hele wereld, en niet protesteert, die wordt voor de hele wereld aansprakelijk gesteld.

En: 'Wie één mens redt, redt de hele wereld.' Ook dat staat in de Talmoed. Zo zullen wij ons teweer stellen tegen onverschilligheid, een 'laat maar waaien'-mentaliteit en niet zwijgen, alsof we stom zijn. 'Nu kies dan het leven' - zegt het boek Deuteronomium. Leven tegen de dood in al zijn gedaanten. Er is een wereld te winnen.

In de Joodse traditie springt een combinatie van twee Hebreeuwse letters in het oog: de *lamed* en de *waw*. Hebreeuwse letters hebben getalswaarde. De *lamed* is dertig en de *waw* is zes. De combinatie *lamed-waw* levert het getal zesendertig op. Elke generatie telt zesendertig *tsaddikiem*, 'rechtvaardigen'. Wie dat zijn, weten we niet. Ze zijn voor onze ogen verborgen. Maar ze zorgen ervoor, door wat ze doen, het goede en menswaardige dat zij volbrengen, dat de wereld niet weg kantelt, de afgrond in voorgoed. Het is wel zo, gezien de huidige wereldpopulatie, dat er veel meer nodig zijn dan zesendertig. Hoeveel meer? Zoveel mogelijk liefst. Het zal moeten. Het moet.